

Sáringer János

A magyar kulturális diplomácia jelene és jövője

Magyarországnak az Európai Unióba történt csatlakozása után több olyan dolgot is napvilágot látott, amelyeknek témája a magyar kultúra, a magyar kulturális stratégia. Mindezek bizonyos értelemben az útkeresést, a válaszok keresését is jelentik a 21. század új kihívásaira, illetve a magyar kultúra megújításának igényét is tükrözik. A dolgozat célja, hogy a korábban napvilágot látott kulturális stratégiákból és a mai kulturális diplomácia helyzetelemzéséből kiindulva javaslatot tegyen a kulturális diplomácia egyes elvi és konkrét feladataira vonatkozóan.

*

A Harsányi László által jegyzett munkaanyag 2004. júliusban jelent meg *Magyar kulturális stratégia* címmel,¹ amelynek kiindulópontja a „*magyar kultúra elemzése, a hiányosságok, adósságok számbavétele.*” Majd rögtön hozzáteszi: „*Ennél is fontosabb támpontot jelentenek azonban a kívülről jövő igények és determinációk. A történeti és nemzetközi minták tanulmányozása arról győz meg, hogy a sikeres kulturális politikák a gazdasági, politikai adottságok és követelmények felismeréséből, határozott alkalmazásából táplálkoznak.*” Az első fejezet a globalizálódó világ és a Magyarország viszonyrendszerét elemzi, az új világhelyzetet és a gazdasági trendet. Az EU-csatlakozás kapcsán megjegyzi „*Az EU-csatlakozás újrarendezi a kapcsolatokat a Kárpát-medencében. Az új körülmények új megvilágításba helyezik a magyar és a szomszéd népek viszonyát: új típusú gondokat okozhatnak, de a harmonikusabb kulturális együttélés esélyeit is ígérnek. Ugyanakkor javíthatják a határon inneni és túli magyarság kapcsolatait, erősíthetik a korszerű, európai távlatú „globális” magyar nemzettudatot. A magyar kulturális politika alaptétele, hogy nemcsak az ország, hanem a tágabb nemzet kultúrájára is vonatkozik.*” A társadalom és a kultúra viszonyrendszerének elemzése során állapítja meg a dolgozat, hogy a világszerte növekvő szabadidő következtében felértékelődnek az életmód kultúrával összefüggő elemei, emellett a kulturális fogyasztás egyre inkább az üzlet hatása alá kerül. A tömegkultúra mellett a klasszikus kultúra egyes műfaji elemei éppen a popularizálódás révén szélesebb körben is visszhangra találhatnak. Az elemzés a kulturális színterek eltolódását az intézmények felől az otthonok falai közé (televízió, CD, videó, internet) és az utcákra (fesztiválok) vizionálja, majd megállapítja, hogy ennek következtében terjed a „cross-over”, illetve a műfajok közötti merev határok elmosódnak. Mindebből következően annál komolyabb szükség van az országos és helyi kulturális alapintézmények védelmére, illetve vonzóbbá tételére. A dolgozat a magyar sajátosságok között kiemeli, hogy „*a magyar nemzeti kultúra számos területen, művészeti ágban, a tudományos és médianyilvánosság keretei között a közelmúltban és a jelen időben is vonzó és egyetemes értékeket produkált.*”

¹ http://www.mmi.hu/sajto/elkszult_kultstrategia.rtf (Belépés: 2009. augusztus)

A helyzetelemzés után a munkaanyag nyolc stratégiai irányt határozott meg: 1. a kulturális vidékfejlesztés programja; 2. több kultúrát gyermekkorban; 3. új közönségek elérése; 4. az örökségvédelem cselekvési programja; 5. a kulturális örökség életközeli tételé; 6. a magyar tehetség helyzetbe hozása itthon és külföldön. Eszerint a fő tennivaló annak számbavétele, hogy mely pontokon kell az erőket átcsoportosítani, illetve a fiatal művészek kiválasztását segítő ösztöndíjrendszert folyamatosan karban kell tartani. A kultúra kevésbé kanonizált tartományait pl. sajtófotó, publicisztika, formatervezés, reklámgrafika, kabaré, DJ-k be kell emelni az ún. klasszikus kulturális értékek közé a segítség minden eszközét felhasználva. Itt javasolják a szerzők, hogy két évente készüljön elemzés a magyar kulturális ösztöndíjrendszerről, illetve arról, hogy a magyar kulturális diplomácia cél- és eszközrendszerében hogyan érvényesült a kimagasló tehetségek útjának egyengetése. A 7. stratégiai irány: a kortárs újdonságokkal a jövő klasszikusaiért kívánatosnak tartja a jelenkori, gyakran kísérletező és szélesebb közönségsikerre ritkán számító művészeti teljesítmények támogatását, mert egy részéből a XXI. századi hazai művészet megismételhetetlen teljesítménye, a jövőbeni kulturális örökségünk törzsrésze. A 8. stratégiai a kultúra, mint gazdaság- és versenyélénkítő hatására helyezi a hangsúlyt.

A dolgozatban a kulturális politika eszköztárának egyik eleme – a finanszírozás, az EU-ban rejlő lehetőségek, a jogi szabályozás, a médiapolitika mellett – a kulturális diplomácia. Leszögeznek, hogy az euro-atlanti integráció a kultúrák találkozását jelenti, amely világszerte művészeti alkotások piacának kibővülését is jelenti, és egyben kulturális túlkínálatot eredményeztek. Ebből következően a magyar kulturális diplomáciának a növekvő lehetőségek, és az éleződő versenyhelyzetben kell megkeresnie a lehetőségeit, illetve részt kell vállalnia az európai kulturális együttműködésből – ún. harmadik országok irányában is. A kulturális diplomácia felértékelődése a 21. században még fontosabbá teszi, hogy szervesen illeszkedjen, együttműködjön a diplomácia egyéb (politikai, gazdasági, turisztikai stb.) területeihez. Emellett a kulturális diplomácia feladata a saját kultúra külföldi promócióján belül a magyar művek minél szélesebb külföldi megismertetésére, a fordítások és a külföldi megjelentetések támogatása. A Kárpát-medencei magyarság helyzetét jelentősen átrendezi, hogy Magyarországgal együtt integrálódott az EU-ba a határon túli magyarok több csoportja (Szlovákiában, Romániában, Szlovéniában), de megnő Budapest felelőssége is az Unión kívül maradó magyarsággal kapcsolatban. A dolgozat a diaszpórával, elsősorban a tengeren túli magyarsággal kapcsolatban a fő gondot a probléma demográfiai természetében jelöli meg, ezért az állami és civil szféra szerves együttműködése szükséges.

Nem egészen két évvel később (2006. január) látott napvilágot a Bozóki András akkori kulturális miniszter és munkatársai által készített, a *Magyar kulturális stratégia 2006–2020* című dolgozat, amelyet Bozóki András jegyzett.² A szöveg nagy ívű célja, hogy kijelölje a következő tizenöt évre, a 2006 és 2020 közötti időszakra a Magyar Köztársaság kulturális politikájának stratégiai prioritásait és cselekvési irányait. Kiindulópontjai között említi, hogy „a kultúra verseny is [...] Minden kultúra hódítani akar, meghódítani a közönségét. A kultúrára támaszkodva erősödik meg minden közösség, belőle táplálkozik a nemzeti önbecsülés. Csak a saját kultúránkban otthonosan mozogva érthetjük meg más közösségek világát, életmódját, alkotásait. A kultúra társadalmi integratív funkciót is betölt:

² <http://www.okm.gov.hu/main.php?folderID=1703&articleID=117349&ctag=articlelist&iid=1>
(Belépés: 2009. augusztus)

összetartja a helyi közösségeket, tartást ad az egyéneknek akkor is, ha természeti csapások, társadalmi vagy gazdasági válságok sújtják őket. Kultúra nélkül nincs közösség, közösség nélkül nincs emberi méltóság. A kultúra identitás és kreativitás.”

A meglehetősen eklektikus stratégia legfontosabb alaptétele az esélyegyenlőség, ezért a magyar kulturális politika célja – a dokumentum szerint – nem lehet más, mint elérhetővé tenni mindenki számára a magyar kulturális értékeket életkortól, lakóhelytől és pénzügyi helyzetétől függetlenül. A kultúra fogalmába a szerzők beleértik annak intézményrendszerét és a nemzeti kulturális értékeket egyaránt. A helyzetelemzés után négy stratégiai területet említene: a kultúra közösségteremtő szerepének erősítése (közösségek), a nemzet tárgyi és szellemi kulturális örökségének gondozása (örökség), a kulturális alkotás korszerű intézményi feltételeinek kialakítása (kortárs kultúra) és az esélyegyenlőség biztosítása a kulturális javakhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférésben (nyitott kultúra). A dolgozat kiemeli a kultúra értéknövelő szerepét, illetve azt, hogy a 21. században felértékelődtek a kreatív iparágak, és mindinkább bekapcsolódnak az oktatásba és a kutatásba. A kutatás-fejlesztés, a találmányok a kulturális értékeket növelő tényezők. A Bozói által jegyzet dolgozat is kiemeli a 2004. januári megállapításokat, hogy Magyarország Európai Uniói tagsága újrarendezi a szomszédsági kapcsolatokat a Kárpát-medencében, illetve a magyar kulturális politika nemcsak az ország, hanem az egész nemzet kultúrájáért felelős: *„Az európai távlatú magyar nemzettudat szorosabbra fonja a határon inneni és túli magyarság kapcsolatait: együtt élhetünk szabadságunkkal és a feltáruló kulturális lehetőségekkel”* Majd később hozzáteszi, hogy a kulturális politika kiemelt területe a nemzet mint kulturális közösség összetartó erejének megtartása. Magyarország uniós tagsága – a szomszédos országokkal és a határon túli magyar kisebbségekkel is közös – közép-európai régiós identitásunkat és európaiságunkat is közvetlenül érinti, lehetőséget teremt önképünk modernizálására, nemzeti önbecsülésünk megerősítésére. A kormányzat felelőssége a Magyarország kultúrájára, a magyarság egészére jellemző közös jegyek óvása és európai megjelenítése, a magyar, magyarországi és európai kulturális közösség hagyományainak megőrzése és új értékekkel gyarapítása. E téren a kulturális politika feladata a tudatos „brand-építés”, a sajátosan magyar művészeti értékek nemzetközi érvényesülésének támogatása, az egyedi kezdeményezéseken túlmutató sikeres művészeti iskolák, sajátosságok, és a jellemző magyar műfajok helyzetbe hozása. A magyar kultúra hatékony, sokszektorú külföldi megjelenítése szükségessé teszi a magyar intézetek hálózatának reformját. Maga a reform – írják a szerzők – a külföldi kulturális intézetek hálózatának egységes arculatának kialakítása és az adott ország társadalmának erőteljesebb megszólítása. A dolgozat kitér a partnerkapcsolatokra és a kooperációra.

Osztom a dolgozat azon megállapítását, hogy a sikeresség mértékegysége nem csak a bemutatott produkciók, kiutaztatott művészek és a róluk megjelent publikációk, médiatudósítások mennyisége, hanem a magyar és külföldi kulturális szereplők közt létrejött partnerkapcsolatok, elindított közös projektek száma, tartóssága, intenzitása lehet, hozzátevé a médiatudósítások minőségének igényét is. Ma már nem csak az a fontos, hogy beszéljenek egy eseményről, hanem az is lényeges ki, mikor, hol beszélt vagy írt az adott eseményről pozitív kontextusban.

A kulturális diplomácia klasszikus eszköztárához mellett erősen fölértékelődött a kapcsolatmenedzselés, a hálózatépítés, a projektkezdemenyezés. A kulturális diplomáciának számot kell vetnie azzal, hogy a nemzeti kultúra fogalma a szubkultúrák

kialakulása révén hihetetlenül kitágult, és kulturális diplomáciának e tág kultúrafogalommal kell dolgoznia.

A szubkulturális átjárók kialakítása során új energiák szabadulnak fel, új kapacitások kerülnek felszínre. Kiemelt kulturális politikai feladat a magyarországi alkotások nemzetközi kommunikációjának, forgalomképességének, illetve a fordítások fejlesztése. További kiemelt feladat a határmenti együttműködések támogatása, a határon túli magyar tehetségek további integrálása a magyar kultúrába, valamint a határon túli intézmények bekapcsolása a magyarországi intézményi hálózatokba.

2007. januárban tette közzé Pröhle Gergely *A magyar kultúra szerepe Magyarország nemzetközi politikai és gazdasági kapcsolatainak fejlesztésében* című vitaindítóját.³ A dolgozat célja, hogy „a meglévő adottságokat miképpen tudjuk az eddigieknél jobban, tudatosabban kamatoztatni az integrációs folyamatok dominanciája ellenére továbbra is erőteljes nemzeti érdekérvényesítés jegyében.” A dolgozat alapvetően intézménypolitikai szempontból vizsgálja a kulturális diplomácia jövőbeli feladatait. (A 2007. januárban – a dolgozat születésekor – még nem látott napvilágot a Külügyminisztériumnak a Magyar Köztársaság külügyi stratégiájáról készült anyaga.⁴) A bevezető után a dolgozat egyik tézise, hogy *"Korunk nemzetközi rendszerét a külpolitika és a kultúra egyre intenzívebb összefonódása jellemzi."* Lényegében ez nem más, mint a külpolitika konstruktivista elméletének megfogalmazása, amely a kultúra, a nemzeti identitás, a nemzetközi szervezetek külpolitikára gyakorolt hatására helyezi a hangsúlyt. Magyarország tehát, mint gazdag és sokrétű kulturális hagyománnyal rendelkező ország, a kultúra, mint külpolitikai tényező felértékelődésének egyértelműen haszonélvezője lehet. De a magyar kulturális diplomácia dilemmája, hogy nem tisztázott mi is a pontos feladata a magyar külpolitika rendszerében. Pröhle ezt a következőképpen fogalmazta meg: *"mindmáig nem sikerült feloldani azt a dilemmát, hogy a kulturális külpolitika voltaképp mi is legyen: a politikai, kulturális, esetleg gazdasági klientúra-építés, vagy az ország külpolitikai érdekérvényesítésének hatékony eszköze."*

A következő logikai egység megállapítása, hogy Magyarország kulturális nagyhatalom, illetve kulturális jelenlétünk a világban lényegesen számottevőbb, mint gazdasági erőnk vagy számarányunk. E mellett a magyar kultúra egy kis nép kultúrája, ezért *"rá van utalva azokra a nagyobb közvetítő kultúrákra"*. Különösen érvényes ez azokra a kulturális műfajokra, amelyek nyelvi kötöttségük révén eleve egy szűkebb közönséghez juthatnak csak el. A magyar irodalmi termékek elsősorban a német közvetítő közeg által jutnak el a közönséghez – írja a szerző –, a mellett, hogy a magyar értelmiség elsősorban az angolszász világ véleményére figyel. Az Európai Unióban egyre erőteljesebb az a nézet, amely szerint az EU nem olvasztótégely, hanem a nemzeti kultúrák egymás mellett élése és az egymás kulturális értékeinek megismerését helyezi előtérbe.

³ http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/FC7A671E-CF13-48C2-9DB8EAAC22FD39A2/0/A_magyar_kultura_szerepeMo_nemzetkozi_kapcs070507.pdf

(Belépés: 2009. augusztus)

⁴ Erre vonatkozóan lásd:

http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/kulkapcsolati_strategia/hu_kulkapcs_strat.htm (Belépés: 2009. augusztus)

A határon túli magyarok kapcsán a tanulmány fontosnak tartja a kölcsönösséget. A határon túli magyarság kulturális értékei az államalkotó többség kultúrája ellenében értelmeződnek, még ha szándékuk nem is ez. Ebben a kontextusban a dolgozat fontosnak tartja hazai nemzetiségeink kultúrájának bemutatását – még ha számarányuk nem is hasonlítható a határon túli magyarsáéhoz –, és tekintsük a magyar kulturális külpolitika fontos eszközének.

Úgy tűnik, megoszlanak a vélemények a magyar kulturális diplomácia helyéről a magyar állami struktúrában, egyszerre a kulturális politika eszközrendszere és a külpolitika egyik eszköze. Harsányi László a kulturális diplomáciát a kulturális politika eszköztárának egyik elemeként értelmezi, amely az egyik lehetséges megközelítés. Egy másik értelmezés szerint az adott ország külpolitikai stratégiájának meghatározásakor hozzárendelik az adott taktikai elemeket, illetve azok eszközrendszerét.

A klasszikus diplomácia időszakában még nem váltak külön a szakdiplomáciai feladatok. A modern diplomácia korában már politikai, gazdasági, katonai, mezőgazdasági stb. és kulturális diplomáciáról beszélünk. A kulturális diplomácia tehát a külpolitikai célok végrehajtásának egyik lehetséges, ámde egyre fontosabb eszköze és nem "bokréta" – egyetértve Pröhle Gergellyel – a külpolitikai és a diplomáciai tevékenységnek.

E mellett fontos megemlíteni, hogy napjainkban a külpolitika konstruktivista elmélete jelenleg igen elterjedt a külpolitikáról gondolkodók körében a racionalista, illetve neorealista elmélethez képest.

E mellett az Európai Unióban az egymás kultúrájának megismerését, párbeszédét helyezik előtérbe az olvasztótégely elmélet helyett. Mindezek a tények tovább erősítik a külpolitika és a kulturális politika eszközrendszerében a kulturális diplomácia fontosságát.

2007-ben készült el a Magyar Köztársaság külpolitikai stratégiai terve,⁵ amelyben az Európai Unió és a NATO mellett prioritásként jelölte meg a keleti és déli irányokat is: *"A stratégia egymást feltételező és kiegészítő három főirányának cselekvési keretét és alapját az uniós tagság adja. Fő partnereink az Európai Unió tagállamai és a szomszédos országok, az Amerikai Egyesült Államok és a NATO-szövetségesek. Magyarország különös gondot fordít kapcsolatainak, együttműködésének ápolására a legfontosabb gazdasági, kulturális és civilkapcsolati partnerországokkal. Érdeke az unión belüli hatékony együttműködés a visegrádi országokkal, az EU-tag szomszédokkal, támogatva a még nem EU-tag szomszédok európai integrációját, illetve közeledését. Magyarország az Európai Unió és a NATO által folytatott párbeszéd keretében, és a kétoldalú gazdasági érdekek alapján fejleszti partneri viszonyát Oroszországgal. A kapcsolatok fejlesztése Kínával, Indiával, Japánnal, a Koreai Köztársasággal."*

A magyar közigazgatás rendszerét tekintve jelenleg a magyar kulturális diplomáciát az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Külügyminisztérium felügyeli. Az utóbbi koordinálja – többek között – a külföldi képviselőkön dolgozó kulturális attasékat is. A KÜM egyes állomáshelyekre kulturális attasét helyez, akiknek a feladata a fogadó ország és Magyarország közötti kulturális kapcsolatok erősítése. A korábbi gyakorlat szerint kulturális attasének a kezdő diplomaták kerültek kinevezésre, hogy diplomáciai gyakorlatot szerezzenek. Az OKM-ben a Nemzetközi Szakállamtitkárság feladata a kulturális

⁵ Lásd Uo.

diplomácia koordinálása.

A kétoldalú kulturális egyezmények és munkatervek az elmúlt években csak részben voltak alkalmasak kétoldalú kulturális kapcsolatok tartalmi meghatározására. A pénzhiány és a gyakran 12 vagy 24 órás véleményezési határidő az adminisztrációban az aláírt és érvényes egyezményekben foglaltak megvalósulását nem segítették elő. Üdvözlendő, hogy az elmúlt 3-4 évben az OKM a konkrét eredményekre törekedve újítja meg a bilaterális egyezményeket. Pröhle Gergely 2007. januárban írta: *"A kulturális diplomácia felügyeletén továbbra is – nem maradéktalanul tisztázott kompetenciák alapján – a Külügyminisztérium (KÜM) és az Oktatási és Kulturális Minisztérium (OKM) osztozik."*

2007. március 1-jén került sor a Balassi Intézet létrehozására, amely jelenleg az OKM felügyeletével működik. A Kormány 309/2006. sz. rendeletében határozta meg a Balassi Intézetté (BI) átnevezett intézmény feladatait. A tervek szerint a BI a British Councilhoz hasonló intézmény lehetne, és a magyar kulturális diplomácia csúcsszerve lenne. A nemes célhoz kormányzati akarat és pénz is társult.

A British Council a londoni Foreign Office koordinációjával működik, feladatai a brit kulturális értékek terjesztése a világban, illetve az angol nyelv oktatása. A brit kormány a London számára fontos külpolitikai szempontokat figyelembe véve a British Council intézményhálózatát felhasználva, és azzal összhangban helyezi át a hangsúlyokat egyik helyről a másikra. E mellett az angol nyelv iránti igény világszerte növekvő tendenciát mutat, jelenleg több száz millióan beszélnek, míg a magyar nyelvet jóval kevesebben.

A BI struktúráján⁶ belül az Oktatási Igazgatóság végzi a magyar mint idegen nyelv oktatását, a Támogatásszervezési Igazgatóság készíti elő a Magyar Ösztöndíj Bizottság munkáját, a Márton Áron Szakkollégium a határon túli magyarok magyarországi felsőoktatását segíti.

A BI Nemzetközi Kapcsolatok Igazgatóság koordinálja a külföldi kulturális intézetek, a lektorok és vendégoktatók, illetve az oktatási és kulturális szakdiplomata munkáját.

Már korábban is fontos célkitűzés volt a magyar kulturális diplomáciában az egységes arculat megvalósítása, azaz a jelenlegi külföldi kulturális hálózat minden tagjának (az OK szakdiplomától a lektorig és intézetigazgatóig) azonos megjelenése legyen. A British Councilt, de említhetjük a Goethe Intézetet vagy az Alliance Française-t is rendelkeznek marketing és PR tervvel, amelyeket aprólékosan és professzionális módon évekre előre terveznek meg.

A BI államilag finanszírozott külföldi hálózata három részre tagolódik: Külföldi kulturális intézetek hálózata (megkülönböztetve a Collegium Hungaricumot és a Kulturális Intézetet), a szakdiplomata hálózat és a lektori-vendégoktatói hálózat.

A 19 kulturális intézet négy kontinensen (Amerika, Európa, Ázsia, Afrika), és 17 országban működik. A Franciaországban tartott évad sikere indította el a nagy kulturális évadok sorozatát Nagy-Britanniában, Hollandiában, Olaszországban, Oroszországban, az elmúlt évben az Egyesült Államokban.

⁶ Erre vonatkozóan lásd: <http://bbi.netrix.hu/data/files/intezet/SZMSZ.pdf> (Belépés: 2009. augusztus)

Az alapos előkészítéssel szervezett külföldi kulturális évadoknak van létjogosultsága. E mellett egyes célterületeken a kulturális hetek (esetleg hónap) hozhatja meg a várt sikert, illetve egy-egy magyar fesztivál megrendezése hagyományteremtés céljából üdvözlendő lehetne. A koncentrált megjelenés, a magyar kultúra több szegmensének egyidejű megjelenítésének tervezésénél fontos szempont a fogadó ország célközönségének (döntéshozók, illetve nem döntéshozók egyaránt) igényeinek alapos felmérése és ennek alapján a helyszínek pontos meghatározása. A kulturális programok külföldi megjelenítésében továbbra is fontos elem az érintett magyar hivatalok közötti együttműködésben rejlő lehetőségek, a szinergiák hatékony kihasználása.

Egyet lehet érteni a 2006-ban napvilágot látott dolgozat azon elemével, hogy a sikeresség mértékegysége nem csak a bemutatott produkciók, médiatudósítások mennyisége, hanem a magyar és külföldi kulturális szereplők közt létrejött partnerkapcsolatok, elindított közös projektek száma, tartóssága, intenzitása, a médiatudósítások minősége, illetve a külső finanszírozás mértéke lehet. A sikeresség mérésénél a mennyiség mellett a minőség elvét célszerű meggyökereztetni. Célszerűnek látszik az adott országban működő kulturális képviselet/képviselő számára a konkrét feladatokat meghatározni és ezen feladatok végrehajtásának minőségét értékelni. Képviseletenként a stratégiai cél eltérő lehet, illetve a fogadó ország és a képviselet objektív adottságai is befolyásolhatják a végrehajtás minőségét. (Földrajzi távolság Budapesttől, szállítási lehetőségek, rendelkezésre álló anyagi és humán források stb.) Nem túl szerencsés kvantitatív módon minősíteni egy-egy képviselet működését.

Az elmúlt évben zajlott a New York-i magyar intézet bevonásával az amerikai magyar évad. Afrikai kontinensen Kairóban működik a magyar nagykövetség kulturális tanácsosi hivatala, amely egyrészt biztosítja kulturális jelenlétünket az Arab Liga vezető országában, másrészt a méltán világhíres magyar régészeti ásatások munkáját segíti. Ázsiában New Delhiben működik kulturális centrum, amely a világ egyik legnagyobb területén biztosítja a magyar kulturális jelenlétet. A kulturális intézetek hálózata továbbra is Európa centrikus, itt 16 kulturális intézet 14 országban működik. Két intézet Németországban (Stuttgartban és Berlinben) két intézet Romániában (Sepsiszentgyörgyön és Bukarestben). Biztató, hogy sor került a berlini Collegium Hungaricum új épületbe költözésére, a Római Magyar Akadémia bizonyos mértékű felújítására és a varsói kulturális intézet új épületének átadására.

A magyar kulturális kormányzat 2006-ban hirdette meg a magyar kulturális expanzió programját, amelynek eredményeképpen három hullámban került sor az oktatási és kulturális szakdiplomata hálózat kialakítására. 2006. novemberben a pekingi, sanghaji és tel-avivi, 2007. januárban a belgrádi és zágrábi, 2009. februárban a madridi és abu-dhabii OK szakdiplomata foglalta el állomáshelyét. Az OK szakdiplomatak a magyar külképviseletek hierarchiájába vannak betagozódva, szakmai munkájukat a BI nemzetközi igazgatóság koordinálja. A belgrádi, zágrábi és madridi szakdiplomatak hosszú távú feladata, hogy a fogadó országokban előkészítsék a leendő kulturális intézetek létrehozását. E cél a szakdiplomata hálózat továbbfejlesztését kívánja pl. office-ok (irodák) irányába. A madridi OK szakdiplomata további kiemelt feladata a 2011. évi spanyol–magyar–belga EU elnökség kapcsán az együttműködés elősegítése. A pekingi (nagykövetségen) OK szakdiplomata állomáshely létrehozása indokolt, elég ha Kína világpolitikai pozíciójára tekintünk, amely a magyar külügyi stratégiával is kompatibilis. A sanghaji

(főkonzulátuson) állomáshely létrehozását követő évben (2008) vette kezdetét a Hudec-Év (magyar építész köré szervezett kulturális megjelenés Sanghajban). Az Abu-Dhabii OK szakdiplomátát a tervek szerint további négy (Bahrein, Kuvait, Katar, Szaúd-Arábia) öbölmenti országban akkreditálják. A tel-avivi OK szakdiplomata Izrael állammal meglévő együttműködés szintjeit és formáit fejleszti.

Az államközi egyezmények, munkatervek értelmében jelenleg több mint 40 lektor, vendégoktató dolgozik külföldi egyetemeken. A magyar lektorok feladata elsősorban, a magyar mint idegen nyelv oktatása külföldiek számára, másrészt a magyar kulturális értékek, így a nyelv népszerűsítése a fogadó országban. A szomszédos országokban dolgozó (ide sorolható Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Szlovákia, Románia) magyar nyelvi lektorok munkája kiterjed a magyar anyanyelvűek további képzésére is, a standard magyar megismertetésére, így az ott dolgozó lektorok munkája módszertanilag is megosztott.

2007-ben vette kezdetét a Vendégoktatók a magyar kultúráért program, amelynek célja, hogy a magyar lektorok számára pénzügyi forrás álljon rendelkezésre a magyar kultúra értékeinek közvetítésére. A finanszírozás jelenlegi formája, hogy a magyar nyelvi lektor megelőlegezi a pályázaton elnyert összeget, amelyet a rendezvény befejezése után kap meg. Ez a nagyobb lélegzetű kulturális megjelenést nem teszi lehetővé, másrészt egyes lektorok – még ha nyertek is – a Vendégoktatók a magyar kultúráért pályázaton nem tudják a rendezvényt megelőlegezni. Egy más típusú finanszírozási rendszerrel a nagyobb események is megszervezhetővé válnának.

A magyar állami finanszírozáson kívül számos külföldi egyetemen dolgozik magyar vendégtanár. Magyar nyelvet oktatnak és működik olyan intézet,⁷ amelynek célja a magyar kulturális értékek külföldön történő bemutatása. Az utóbbiak is megfelelő szakmai tapasztalattal rendelkeznek, az ottani szakemberek ismerik helyi adottságokat, igényeket és a helyi viszonyokat, illetve megfelelő kapcsolati tőkével is rendelkeznek.

A BI Nemzetközi Kapcsolatok Igazgatósága 2007-ben elkezdte az úgynevezett Társult Intézetek Hálózatának kiépítését, amely azon intézetek struktúrába foglalását célozta, amelyek a magyar kultúra terjesztésével foglalkoznak külföldön. A BI együttműködési megállapodásokat írt alá az eszéki (2007) és a lendvai (2008) magyar kulturális intézettel, illetve a Magyarokanizsán (2009), Krakkóban (2009) és Göteborgban (2009) működő intézetekkel. A külpolitikai stratégiánk szerint Magyarország hatékony európai szomszédsgpolitikát támogat, amely kiegyensúlyozott kapcsolatokat épít keleti és déli irányban. A társult intézeti hálózat kiépítése a magyar külpolitikai stratégiával összhangban kezdődött el, először horvát, majd szlovén és szerb partner bevonásával. A hálózat bővítése később svéd, majd lengyel partnerekkel történt.

Az oktatási és kulturális, a külpolitikai, a gazdasági tárcák és a BI közötti lehetséges szinergiákat tekintve az OKM felügyeli a Balassi Intézetet. Az oktatási és kulturális tárca és a külügyi tárca közötti együttműködés zavartalan, a gazdasági tárca óvatosan távol tartja magát a kulturális diplomáciától. A Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal (NKTH) hatáskörébe tartozó tudományos és technológiai (TÉT) attasék és a kulturális attasék munkájának összehangolása a feladatok hatékony és racionális elosztását is szolgálná, illetve a megvalósításban kikerülhetőek lennének a kompetenciák ütközése is.

⁷ Nem az előzőekben említett magyar állami finanszírozású külföldi kulturális intézet.

Az egyik lehetséges értelmezés szerint a külpolitikai célkitűzések végrehajtásának egyik eszköztárszere a kulturális diplomácia. A logikai sort folytatva: a kulturális diplomácia hálózatának a külügyi tárcához való rendelésének egyik lehetséges alternatívája. Ebben az esetben a kulturális diplomácia eszköztárszere akkor nem szenved csorbát, ha a magyar külügyi tárca struktúrájában és a külföldi szolgálat rendszerében is a megfelelő módon integrálódik. A másik megközelítés a kulturális diplomáciát a kulturális politika eszköztárszere egyik elemeként értelmezi.⁸ Ezen alternatíva szerint a kulturális diplomáciát továbbra is a kulturális tárca felügyeli.

A stratégia hosszú-, közép-, és rövidtávon is tervezhető, megadva a prioritásokat és az ezekhez rendelt eszköztárszert. E hármas stratégiai mátrix alapján választható ki több lehetséges alternatíva közül a megfelelő válasz. A magyar kulturális diplomácia hosszú távú stratégiai célja az egyetemes magyar kulturális értékek külföldön történő bemutatásán keresztül a Magyarország-kép, a Magyarország pozíciójának és együttműködésének erősítése a Világban, az Európai Unióban, szövetségi rendszerében és a közép-európai régióban. További cél lehet a kulturális diplomácia mint a külpolitikai és a kulturális politikai célok végrehajtásának eszközének a megerősítése az állami adminisztráción belül a felügyeleti és együttműködési kompetenciák meghatározásával. A finanszírozás tervezhetővé tételével a hosszú távú szakmai célok végrehajtása. A kulturális diplomáciában érintett tárcák közötti szinergiáinak hatékony megvalósítása.

Rövid és középtávon szükségesnek tűnik a magyar kulturális diplomácia három állami finanszírozású hálózatának reformja. A hangsúlyok a magyar külpolitikai célokkal és a lehetőségekkel szinkronban működjenek. Ha a kulturális diplomácia jelenlegi belső intézményrendszerét vesszük alapul (OKM, KÜM, BI) akkor rövidtávon célszerű lenne kulturális diplomáciában érintett tárcák közötti szinergiáinak hatékony megvalósítása, egy testület létrehozása, amelyben képviselteti magát a külügyi, kulturális, sport tárca, a Balassi Intézet, a Magyar Tudományos Akadémia, az NKTH. A testület élén egy nemzetközi és hazai tekintéllyel rendelkező személy állna. A hazai együttműködések szempontjából továbbra is fontos a Turizmus Zrt. bevonása a kulturális diplomáciába, és indokolt a közös finanszírozású és szervezésű programok, programsorozatok kidolgozása.

Az egyik megközelítés szerint a kulturális diplomácia a külpolitika egyik lehetséges eszköze, ebből következően a kulturális diplomácia földrajzi irányai kompatibilisek a külpolitika stratégiai irányjaival. A 2007-ben elkészült magyar külpolitikai stratégia szerint a fő irányok: az Európai Unió tagállamai, a szomszédos országok, az Amerikai Egyesült Államok, a NATO-szövetségesek, a visegrádi országok, Oroszország, Kína, India, Japán, Koreai Köztársaság, illetve a déli és keleti irány, valamint Magyarország különös gondot fordít a határon túli magyarságra. A kulturális intézetek hálózatának reformja esetében tehát az egyik kiindulópont a magyar külpolitikai érdekek figyelembe vétele, a másik a rendelkezésre álló objektív eszköztárszert (pl. anyagi eszközök).

A 2007-ben létrehozott OK szakdiplomata rendszer megfelelően flexibilis és a kulturális intézethez képest olcsóbb ahhoz, hogy egyes kulturális intézetek által végzett feladatokat OK szakdiplomata lássák el. Adminisztratív szempontból a legmegfelelőbb forma a magyar külképviseletek mellett a kulturális tanácsosi hivatalok létrehozása tűnik, esetleg Kairó mintájára. Lényegében "office"-kat, lenne célszerű létrehozni, amelyek személyi

⁸ http://www.mmi.hu/sajto/elkszult_kultstrategia.rtf (Belépés: 2009. augusztus)

állománya bővíthető és szűkíthető, annak függvényében, hogy milyen típusú és mekkora volumenű programot valósít meg az adott iroda.⁹ Mindez a szakdiplomatakra is ösztönzőleg hathat, hiszen minél nagyobb volumenű rendezvényt szervez, annál inkább bővül a rendelkezésére álló eszköztárszer. Első fázisban egyes OK szakdiplomata állomáshelyeket (pl. Madrid, Belgrád, Zágráb) hivatalokká lehetne bővíteni, amely lehetőség szerint, adott esetben (a célokkal szinkronban) továbbfejleszthetők kulturális intézetté is.

Megfontolandó a szófiai kulturális intézet átszervezése OK szakdiplomata kihelyezésével. A távol-keleti országok közül (Kína mellett) Japán és Dél-Korea világpolitikai jelentőséggel bír. Elképzelhető lehet OK szakdiplomata kihelyezése Tokióba és/vagy Szöulba. Az Európai Unió egyik kiemelkedő stratégiai partnere Törökország, amely Magyarországgal kitűnő kapcsolatokat ápol. Oktatási és kulturális szakdiplomata küldése Törökországba a kulturális relációkra és ennek hozadékaként más területekre (pl. gazdaság) ösztönzőleg hatna. Isztambulban a 20. század legelején működött magyar kulturális intézet, amelyet az első világháború elsodort, illetve Ankarában jelenleg is működik magyar nagykövetség. A Törökországban létesítendő OK szakdiplomata állomáshely konkrét kidolgozása esetén politikai okokból felmerülhet Görögország is.

Azokon a területeken, amelyekkel Magyarország politikai és/vagy gazdasági kapcsolatai nem szorosak a kultúra és ezzel szoros összefüggésben a kulturális diplomácia szerepe felértékelődhet. A kultúra bizonyos értelemben kompenzálhat, illetve a kulturális diplomácia a kapcsolatok szorosabbá tételének eszköze lehet. Ilyen terület Dél-Amerika (Argentína, Brazília), ahol jelentős számú magyar vagy magyar származású diaszpóra él, illetve Kanada, amellyel a kapcsolatok szorosabbra fonása komoly gazdasági lehetőséget rejt magában.

További fejlesztési irány lehet a mahgreb országok (pl. Algéria, Tunézia), amelyekkel az 1980-as évek végéig Magyarországnak kitűnő kulturális (elsősorban oktatási és tudományos) kapcsolatai voltak. Számos fiatal mahgreb országbeli fiatal tanult Magyarországon, akik megismerték a magyar nyelvet és kultúrát, illetve léteznek intézményközi kapcsolatok is (elsősorban egyetemközi). Mindez alapot biztosít és egyben több kapcsolódási pontot is jelent a magyar és a mahgreb országok közötti kapcsolatrendszer fejlesztésére.

Az anyaországban és a határainkon túl élő magyarság függetlenül attól mely ország állampolgára a magyar kulturális nemzet teljes jogú tagja. Az egyetemes magyar kultúra az anyaországban és az anyaországon kívül élők kultúrája. Fontos szempont tehát, az anyaországi magyar kultúra külföldi bemutatása mellett a határon túli (nem csak a szomszédos országok) kulturális értékeinek a bemutatása is.

A koncentrált magyar kulturális megjelenés célterületei lehetnek: Közép-Európa (V4 országai), Dél-Európa (Horvátország, Szerbia, Szlovénia), Nyugat-Európa (komoly előkészítő lépések történtek ebbe az irányba), mahgreb országok.

A V4-es országok együttműködésében számos lehetőség rejlik, amelyek kihasználása a hálózat tagjai számára ösztönzendő. Célszerű a határon túli magyarság kultúrájának bemutatása kapcsán is a kölcsönösség (Pröhle), azaz Magyarországon élő nemzetiségek

⁹ Projektfinanszírozási rendszerben működhetne az adott office.

kultúrájának bemutatását hazánkban. A szakmai programok megvalósításához nélkülözhetetlen a biztos anyagi háttér megteremtése. Az állami finanszírozás mellett az együttműködések, több partnerrel megvalósulásra kerülő kulturális megjelenés felé tolódhatna el a hangsúly.